

Groepen van 50 en 100 in het spijzigingsverhaal volgens Marcus (Marcus 6:30-44)¹

Piet van Veldhuizen

In het verhaal over de spijziging van de vijfduizend volgens Marcus wordt ik, net als heel wat anderen vóór mij, gefascineerd door die paar zinnen over de manier waarop de mensen moesten gaan zitten (v.39-40):

καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς	en hij droeg hun (zijn leerlingen) op
ἀνακλιθῆναι πάντας	om allen te laten aanliggen
συμπόσια συμπόσια	maaltijdgroepen maaltijdgroepen
ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ	op het groene gras
καὶ ἀνέπεσαν	en ze vielen neer
πρασιαὶ πρασιαὶ	tuinbedden tuinbedden
κατὰ ἑκατὸν	per honderd
καὶ κατὰ πενήκοντα	en per vijftig

Deze zinnen springen eruit in een vertelling waarin verder nauwelijks informatie wordt gegeven over wat er precies gebeurd zou zijn. Er wordt geen verteltijd verspild aan de vraag hoe de vermenigvuldiging en de uitdeling van brood en vis in zijn werk zou zijn gegaan, en er wordt niets gezegd over hoe het brood (en het wonder) werd ontvangen door degenen die het kregen, behalve dat er gemeld wordt dat ze verzadigd werden – wat hier eerder iets lijkt te zeggen over de hoeveelheid voedsel dan over de gesteldheid van de menigte.

Op het eerste gezegd bestaat het raadsel van deze paar zinnen uit de volgende elementen:

- De twee opmerkelijke gevallen van distributieve herhaling: *symposia symposia* en *prasiai prasiai*: vanwaar deze stijlform en waarom die twee uitdrukkingen ‘maaltijdgroepen’ en, merkwaardiger nog, ‘tuinbedden’?
- Het feit dat Jezus volgens de tekst het bevel geeft dat de mensen op ‘het groene gras’ moeten plaatsnemen, en dan ook nog door ‘aan te liggen’.
- De getallen die gegeven worden voor de groepen of ‘tuinbedden’ waarin de mensen gingen zitten of liggen: per honderd en per vijftig. Overigens had de schrijver hier ook gebruik kunnen maken van de stijlform van distributieve herhaling (‘honderd honderd’ en ‘vijftig vijftig’), maar past hij hier de gebruikelijke Griekse manier van uitdrukken toe.

In een poging om een verklaring te vinden voor deze zinnen en voor de manier waarop het verhaal wordt verteld, zal ik een aantal oudtestamentische en vroeg-joodse teksten en thema’s langslopen. Laat ik om te beginnen zeggen dat geen van de bevindingen die ik hier zal noemen, nieuw is. Ik had de opzet van deze paper al klaar toen, vandaag twee weken geleden, de postbode een exemplaar afleverde van het geweldige boek van Roger David Aus: *Feeding The Five Thousand*². Op de cover stelt wijlen professor Maurice Casey, bij leven een van de vaste deelnemers aan ons seminar, dat dit boek ‘vanaf nu moet gelden als de definitieve studie over dit intrigerende verhaal’. Toch heb ik maar geprobeerd om mijn paper te voltooien langs de lijnen die ik zelf had uitgezet, volgens het principe *etsi Aus non daretur*³ – maar ik kon het niet laten om af en toe bevestiging te zoeken in het boek, en op een paar plekken hieronder zal ik zijn bevindingen ter sprake brengen.

¹ Dit is de Nederlandstalige bewerking van een paper dat op 25 maart 2015 in Hawarden (Wales) werd gepresenteerd voor het jaarlijkse ‘Seminar over het gebruik van het Oude Testament in het Nieuwe Testament’. Hier en daar is academisch taalgebruik omgezet in gewone taal.

² Roger David Aus, *Feeding the Five Thousand*, University Press of America 2010 (Studies in Judaism).

³ Grapje: Hugo de Groot stelde dat je wetenschappelijke beweringen steekhoudend moeten zijn *etsi Deus non daretur*: ‘zelfs als God niet zou bestaan’.

Bij wijze van experiment heb ik van het onderzoek naar deze Bijbelse tekst een project gemaakt in mijn Kerkelijke gemeente. Een groep van vijftien deelnemers heeft in februari de tekst samen met mij bestudeerd en besproken. De deelnemers waren tussen de 25 tot 85 jaar oud en van zeer diverse achtergrond wat opleiding en beroep betreft, maar allen waren actieve gemeenteleden en kerkgangers. We hadden drie bijeenkomsten met telkens twee weken ertussen – de laatste keer was drie weken geleden. Tijdens de eerste bijeenkomst maakten we een *longlist* van zaken die we moesten uitzoeken, en namen mensen taken uit die lijst op zich (woordonderzoek, de betekenis van getallen, het vergelijken met andere evangeliën, zoeken naar mogelijke referentieteksten in het Oude Testament, en natuurlijk allerlei zoektochten via Google, variërend van het zoeken naar plaatjes die onze verbeelding zouden stimuleren tot zoeken in de Perseus database van literaire teksten uit de oudheid). Ik heb me ervan weerhouden om zelf al de diepte van het onderzoek in te gaan voordat de groep aan het werk was, omdat ik anders misschien geen ruimte meer zou hebben om het werk van de groep serieus te nemen. Mijn rol tijdens de tweede bijeenkomst was, de informatie die deelnemers hadden vergaard te wegen, en te helpen om verschillende benaderingen van de teksten te begrijpen. Een paar dagen voor de laatste bijeenkomst ben ik zelf met onderzoek begonnen, zodat ik in staat zou zijn om een totaalbeeld te schetsen dat recht zou doen aan de ervaringen die de deelnemers tijdens de vier weken van hun zoektocht hadden opgedaan. Ik ben dankbaar voor de manier waarop de leden van de groep het veld hebben omgeploegd en voor alles wat ze hebben opgedolven.

In het spijzigingsverhaal als geheel (v.30-44) kan ik vier of vijf onderling verwante begripvelden onderscheiden, die het verhaal mogelijk verbinden met teksten en/of motieven in het Oude Testament of in oude joodse teksten. Twee ervan liggen tamelijk voor de hand: dat zijn **(a)** het veld van de beeldspraak rond herders en schapen, en **(b)** het motief van het voeden van velen ondanks dat er aanvankelijk te weinig eten is. Een derde begripveld, nauw verbonden met het herdersmotief maar op een niet-metaforisch niveau, is dat van **(c)** *crowd management*, dus het dealen met grote aantallen mensen, of misschien gaat het hier zelfs over het organiseren van gemeenschappen. Verbonden met het motief van voeding voor velen, maar toch weer nét anders, is **(d)** het veld van de maaltijd of het broodbreken. Tenslotte, en veel minder zichtbaar in het verhaal, is er **(e)** de beeldspraak van de tuin die wordt vertegenwoordigd door die merkwaardige uitdrukking *prasiai prasiai* in vers 40 – en die nuttig zou kunnen zijn om de andere vier velden tot een betekenisvol geheel te integreren. We gaan ze nu een voor een van dichterbij bekijken.

(a) Hoeden: in Marcus 6 wordt het herdersmotief expliciet ter sprake gebracht in de woorden over Jezus in vers 34: hij ‘zag vele mensen, en werd met ontferming over hen bewogen, omdat zij waren als schapen zonder herder’. In het Oude Testament is di teen terugkerend beeld voor Israël zonder leider, of zonder het juiste leiderschap: Numeri 27,17; 2 Kronieken 18,16; Ezechiël 34,5 en 8; Zacharja 10,2. Vooral Numeri 27 moet hier genoemd worden, omdat daar Mozes aan het einde van zijn loopbaan uitspreekt dat hij vreest dat na zijn heengaan het volk zal zijn als schapen zonder herder. Zijn werkzaamheid als herder van het volk bestond erin, de menigte zowel te onderwijzen als te voeden.

Het ‘groene gras’ in Marcus 6,40 kan volgens mij het best worden verklaard als onderdeel van deze herdersbeeldspraak. Diverse commentaren stellen dat het groene gras (*chloros chortos*) waarschijnlijk verwijst naar de ‘grazige weiden’ van Psalm 23. Maar het is ook de moeite waard om hier de uitvoerige uitwerking van het herdersmotief in Ezechiël 34 aan te halen: daar gaat het over schapen zonder herder, afgedwaald naar verre oorden, en de Eeuwige belooft om een nieuwe, goede herder te sturen (of deze zelf te zijn) die hen naar goede weidegrond zal leiden en hen zal ‘laten neerliggen in goede weiden’. Het voeden of juist niet voeden van de kudde maakt ook deel uit van de uitvoerige herdersmetafoor in Ezechiël 34.

(b) Voeden: het voeden van een groot aantal mensen terwijl er slechts een beperkte hoeveelheid brood voorhanden is, is een motief dat we kennen uit 2 Koningen 4,42-44. Daar geeft Elisa honderd mensen met 20 gerstebroodjes, waarvan zijn dienaar opmerkt dat dit veel te weinig voedsel is om hen allemaal te verzadigen. Rudolf Pesch⁴ geeft een lijst van acht overeenkomsten om te laten zien dat het spijzigingsverhaal in het evangelie, zowel in woordkeus als in de opbouw, gemodelleerd is naar het Elisa-verhaal.

- De dienaar/de leerlingen krijgen de opdracht de mensen te voeden;
- De dienaar/de leerlingen merken op dat dit onmogelijk is;
- De dienaar/de leerlingen zetten de mensen voedsel voor;
- De mensen eten en er blijft voedsel over;
- Het getal 100 speelt een rol;
- De mensen worden omschreven als *mannen* (2Kon4,42 / Mc6,44)
- De mensen worden omschreven als *volk* (2Kon4,43 / *symposia* in Mc6, 39)
- Het voedsel bestaat uit twee elementen (broden en aren / brood en vis)

Hier wordt, evenals is sommige andere wonderen die Jezus doet, getoond dat hij doet twat Elisa deed en dat hij hem overtreft (Pesch: *Überbietungswunder*). Roger David Aus noemt een aantal bronnen waaruit blijkt dat Jezus als degene die na Johannes de Doper komt, in de vroegchristelijke tijd wel vergeleken werd met Elisa als degene die na Elia kwam.

Voor Aus is een belangrijk gegeven in 2 Koningen 4 dat de gerstebroden die bij de profeet gebracht worden, volgens vers 42 het eerstelingsbrood (*lechem bikkurim*) waren. De wet van Mozes (Lev. 23, 9-14) bepaalt dat deze eerstelingen van de gerst naar de priester gebracht moeten worden als deel van het omer-offer op de tweede dag van het joodse Paasfeest⁵, en dat van de nieuwe oogst niets gegeten mag worden voordat dit offer heeft plaatsgevonden. Aus halt vervolgens vroegjoodse bronnen aan die suggereren, als ik hem goed heb begrepen, dat het in enkele gevallen al seen geldig omer-offer werd gerekend als de eerstelingsgaven bij een profeet warden gebracht om in zijn nood te voorzien. Dat zou kunnen betekenen, hoewel Aus dat niet met zoveel woorden zegt, dat het brengen van de eerstelingsgaven naar een profeet ten overstaan van een hongerige menigte, betekende dat op dat moment de hele nieuwe oogst werd vrijgegeven voor consumptie door het volk, dat immers vóór dat offer nog niet van de nieuwe oogst mocht eten. Nu wordt er in Marcus 6 niet expliciet verwezen naar het omer-offer, behalve misschien met de korven die in vers 43 genoemd worden: deze *kofinoi* lijken in klank wel erg op de *kufot*, de manden die volgens de Misjna gebruikt werden om de eerstelingen van de gerst naar de priester te brengen (Aus p.13).

Dit alles overwegende, moeten we niet vergeten dat in Marcus 6 de spijziging niet als eerste blijk van zorg voor de menigte wordt genoemd. Als Jezus met ontferming over de mensen bewogen wordt, gaat hij ze om te beginnen uitvoerig onderwijzen. Het is vanwege dit onderwijs dat zich uitstrekt tot een laat uur, dat het ook nodig wordt om hen te voeden. De spijziging zal in het verhaal wellicht mede bedoeld zijn al seen beeld voor het onderwijs dat voor Jezus de primaire manier was om de kudde te hoeden. Sommige commentatoren suggereren dat de vijf broden en twee vissen zouden kunnen verwijzen naar de vijf boeken van Mozes, de Tora, en de twee begeleidende gerechten van Profeten en Geschriften die met de Tora de Tenach vormen.

(c) Managen:

In het eerste hoofdstuk van het marcus-evangelie gaat Jezus alleen vroeg in de morgen, voor zonsopgang, naar een verlaten oord, na een nacht waarin de hele stad was samengestroomd bij zijn huisdeur (Mc1,35). Zijn leerlingen gaan achter hem aan, vinden hem en zeggen dat hij terug moet komen, want 'allen vragen naar u'. Maar Jezus kiest ervoor om naar elders te gaan om te prediken

⁴ Rudolf Pesch, *Das Markusevangelium* (Herders ThKzNT, 1984⁴) I, 354.

⁵ On the day after shabbath, according to Lev. 23,15, but the countings of weeks and days in the following verses suggests that the day after Passover is meant – which has become practice in very early times.

(vers 37). Ten slotte was hij ertoe veroordeeld om 'buiten in verlaten oorden' (vers 45) te verblijven vanwege de menigten die naar hem toe kwamen wanneer hij zich in de stad vertoonde. Dat is de dubbelzinnigheid van de menigte of de 'velen' in Marcus: het zijn de mensen voor wie Jezus is gekomen om hen te onderwijzen en te helen, maar tegelijkertijd lijken ze hem als menigte te hinderen en zelfs uit te stoten.

In Marcus 6,7vv heeft Jezus zijn twaalf leerlingen uitgezonden, twee aan twee (in het Grieks *duo duo*, het enige andere voorbeeld van distributieve herhaling in Marcus!), om de mensen te onderwijzen en helen zoals hij het hun had laten zien. Hij had hen opgedragen om geen voedsel of geld mee te nemen. Toen ze terugkwamen om te rapporteren wat ze hadden gedaan en gezegd, besloot Jezus om hen naar een verlaten oord mee te nemen om wat rust te krijgen, omdat ze, zoals vers 31 vertelt, zelfs geen gelegenheid hadden gehad om tee ten met al die gaande en komende mensen (dat was ook al eerder een keer gezegd, in Marcus 3,20: 'En opnieuw verzamelde zich de menigte, zodat ze zelfs geen brood konden eten' – toen was dat de *limit* voor zijn familie, die besloot om hem te komen halen omdat hij blijkbaar gek was geworden). In Marcus 6 brengt de boottocht op zoek naar ruimte voor rust en voedsel, Jezus en zijn leerlingen naar een nieuwe menigte die hongert naar onderwijs en vervolgens ook nog gevoed moet worden.

Zo is de menigte in Marcus de kudde die gehoeid moet worden, het volk dat onderwezen en genezen en gevoed moet worden, maar juist vanwege die noden zijn ze ook een probleem dat op een bepaalde manier moet worden aangepakt. Jezus heft zijn leerlingen volmacht gegeven om te onderwijzen en te helen, maar tegelijkertijd behoudt hij zelf de leiding. In het spijzigingsverhaal krijgen zijn leerlingen de opdracht om eerst het voedsel te vinden dat voorhanden is, en om het vervolgens uit te delen als het in Jezus' handen is geweest. Tussen die twee handelingen in zegt Jezus hen hoe ze de menigte moeten organiseren: zie de verzen 39-40.

Exodus 18 wordt door diverse commentatoren⁶ genoemd al seen belangrijke referentietekst. Daar krijgt Mozes geen rust omdat hij de hele dag te stellen heeft met het volk Israël: de mensen staan in de rij om gehoord te worden en rechtspraak te verkrijgen (Ex.18,13vv). Zijn schoonvader Jethro geeft hem de raad dat hij het volk moet organiseren door een hiërarchie van leiderschap in te stellen, en alle zaken te laten behandelen op een zo laag mogelijk niveau, zodat alleen de allerbelangrijkste problemen bij Mozes zelf terechtkomen. Zodoende moeten er leiders worden aangesteld over groepen van 1000, 100, 50 en 10. Diezelfde getallen komen we ook weer tegen in de zogenoemde 'sectarische' documenten van Qumran, met name het Damascusdocument en de Gemeenschapsregel, waarin de gemeenschap van gelovigen ingedeeld wordt volgens deze zelfde getallen – het is in die documenten helemaal niet zo duidelijk waar die getallen praktisch op neer moeten komen: ze lijken vooral een verbinding te leggen tussen de gemeenschap en de Mozaïsche regels.

Nu wordt volgens Marcus 6 de menigte ingedeeld in groepen met aantallen die overeenkomen met de middelste twee getallen uit de indeling volgens Exodus 18: honderd en vijftig. Je kunt je afvragen, waarom juist deze twee middelste getallen:

- De orde van grootte van de beide buitenste getallen (1000 and 10) wordt in Marcus 6 vertegenwoordigd door de 5000 mannen en de 12 korven in de verzen 43-44.
- De hoogste orde van grootte neemt de Heer zelf voor zijn rekening (hij onderwijst de menigte en zendt aan het eind de vijfduizend heen), de leerlingen hebben de opdracht om zich met de middelste getallen bezig te houden.
- Honderd en vijftig zijn groeps-groottes die passen bij maaltijd-groepen.
- Honderd en vijftig zijn groeps-groottes die passen bij de vroegste christelijke gemeenschappen.

Roger David Aus meent dat de 100 en 50 in Marcus 6 niet naar Exodus 18 verwijzen, maar naar een ander spijzigingsverhaal: in 1 Koningen 18 wordt over het godvrezende hoofd van de huishouding van koning Achab, Obadja, verteld dat hij 'honderd profeten genomen had en

⁶ Rudolf Pesch; Ludger Schenke (Das Markusevangelium, Kohlhammer 2005); C.J. den Heyer (T&T, Marcus I, Kok Kampen 1985).

die verborgen had, vijftig bij vijftig in een grot, en hen voedde met brood en water' (1 Kon18,4). De verbinding tussen deze tekst en het Elisa-verhaal van 2 Koningen 4 zou lopen via een targumtekst⁷ bij het eerste vers van 2 Koningen 4, waar de godvrezende man wiens weduwe om hulp roept, Obadja wordt genoemd – en Aus merkt op dat dit eerste vers in het synagogale leesrooster deel uitmaakt van de haftara-lezing waarin ook het verhaal van de spijziging van de honderd profeten door Elisa voorkomt.

Aus gaat ervan uit dat het spijzigingsverhaal van Marcus 6 oorspronkelijk deel uitmaakte van een palestijns-joods-christelijke collectie wonderverhalen over Jezus. In zo'n collectie zou de link met 1 Koningen 18 overtuigend zijn. Maar we hebben nu te maken met de manier waarop het verhaal door Marcus is gevormd en ingeweven in een groter verband. In dat grotere verband lijkt het motief van Elisa als de spijzigende leraar samen te komen met het motief van Mozes als de managende herder, waarvoor met name het Mozes-citaat uit Numeri 27 (over de menigte als schapen zonder herder) een sterke aanwijzing is.

(d) Broodbreken: Volgens Marcus 6,39 draagt Jezus zijn leerlingen op om in maaltijdgroepen (*symposia*) te gaan zitten, of beter: te gaan aanliggen (*anaklithènai*). Dat is geen terminologie voor een picknick: het verwijst naar een meer formele, ceremoniële setting. Binnen de joodse traditie moet de term *symposia* wel een aanduiding zijn van de gezelschappen die samen eten, zoals de familiegroepen die gevormd moeten worden om samen een Paaslam te eten, volgens Exodus 12,4.

Roger David Aus stelt dat het Pesachmaal de enige gelegenheid was waarbij elke Israëliet, rijk of arm en zelfs de slaaf en slavin, *aanligt* als een vrij mens in plaats van staande of zittend te eten.⁸

De handeling waarmee Jezus de mensen voedt, wordt verteld met een viervoudige formule die volgens Billerbeck de praktijk van het joodse gastmaal (*symposion*) weerspiegelt: Hij neemt brood, spreekt een zegengebied, breekt het, en geeft het om uitgedeeld te worden. Rudolf Pesch meent dat er in deze bewoordingen geen enkele verwijzing naar de eucharistie (het vroegchristelijke avondmaal) moet worden gezocht⁹ - maar dat ben ik absoluut niet met hem eens.

In het Nieuwe Testament wordt deze viervoudige formule van nemen, zegenen, breken en geven in de evangeliën van matteüs, Marcus en Lukas vermeld in de verhalen over de wonderbare spijziging (Mc 6,41 en 8,6; Mat14,19 en 15,36; Lk9,16), in de verhalen over het Laatste Avondmaal (Mc14,22; Mat26,27; Lk22,19), en bij Lukas in het verhaal over de maaltijd van Jezus met de Emmaüsgangers (Lk24,30). In Handelingen 27,35, waar Paulus aan boord van een schip een 'laatste avondmaal' viert voordat ze schipbreuk lijden, ontbreekt het element van 'geven'. In Paulus' eigen weergave van het laatste avondmaal van Jezus (1Kor11,23v) is de term 'geven' vervangen door woorden van Jezus die het element van de uitdeling impliceren.

In de nieuwtestamentische teksten lijkt de viervoudige formule dus wel degelijk verbonden te zijn aan de traditie van Jezus die brood deelt tijdens een Pesachmaaltijd of een maaltijd die aan Pasen doet denken (in Marcus 6 door het 'aanliggen' en de eetgezelschappen).

De combinatie van onderwijs of prediking met een maaltijd vinden we niet alleen in Marcus 6: ze behoort tot het wezen van het joodse Paasfeest met zijn *haggada*. En het dagelijkse broodbreken door de apostelen waarover we in de eerste hoofdstukken van Handelingen lezen, waarmee een onderdeel van Jezus' laatste Paasmaal op ceremoniële wijze werd herhaald, was een geïntegreerde manier om zowel de hongerigen met brood te voeden als het evangelie van Jezus te verkondigen. In tijden van voedselgebrek voor veel mensen kon brood, ook al verbeeldde de uitdeling nog zo diepe

⁷ De targum is de aramese vertaling, vaak een parafrase met uitbreidingen, die in de vroegjoodse synagoge naast de Hebreeuwse tekst werd voorgedragen.

⁸ Aus, xv en 98v.

⁹ Pesch 348: Abendmahlsterminologie und –typologie ist in V.41 nicht zu entdecken; en 352, over Jezus die opkijkt naar de hemel: Dieser Zug widerlegt vollends die eucharistischen Interpretationen unseres Texts, den er enthält ein thaumaturgisches Motiv (...).

waarheden, nooit louter beeldspraak zijn. Zo ontstonden de vroegste christelijke gemeenschappen als eetgezelschappen, broodbreekgemeenten, en de maaltijdgroepen waarin de velen in Marcus 6 aanlagen zouden zomaar een beeldende voorstelling van het beginnende christelijke gemeenschapsleven kunnen zijn.

(e) Tuinieren: De *prasiai* in vers 40, de tuinbedden, zijn binnen dit verhaal de enige uiting met zoveel woorden van een tuin-motief. Billerbeck schrijft in II,13: *Die Liege- oder Sitzordnung mit gartentechnischen Ausdrücken zu bezeichnen, war auch sonst üblich* ('Ook overigens was het gebruikelijk om de aanlig- of aanzit-orde te beschrijven in hovenierstermen'). Hij haalt voorbeelden aan uit de Palestijnse Talmoed en de Midrasj op Hooglied 8,11, waar de Tora-leerlingen of Tora-geleerden worden afgeschilderd als een wijngaard waarin ze *sjorot sjorot* zitten: in rijen. Het Aramese equivalent van *prasiai prasiai* (*ginnonijot ginnonijot*) komt voor in het 11e-eeuwse Talmoedwoordenboek Aruch onder het kopje *gan* (tuin) in een citaat dat gaat over Hooglied 8,13¹⁰ - daar wordt de Bijbeltekst "Gij die in hoven zit" zo uitgelegd: de Eeuwige zal naar de Tora-leerlingen luisteren mits ze *ginnonijot ginnonijot* zitten, op ordelijke wijze als bloembedden of plantenrijen in een tuin. Roger David Aus geeft meer voorbeelden, waaronder een heel aantal uit vroege joodse commentaren op diverse teksten uit het Hooglied.

Zoals het idee en de ceremoniële klank van 'aanliggen' contrasteert met het groene gras, zo contrasteert ook het idee van de menigte als een goed verzorgde tuin met het verlaten oord (de 'woeste plek') waar het verhaal zich afspeelt – maar dat zou best eens deel kunnen uitmaken van wat de auteur wil overbrengen: dat de menigte in de woestijn verandert in een verzorgde gaarde van Tora-leerlingen, doordat Jezus de mensen onderwijst en voedt en ze door zijn discipelen in ordelijke gemeenschappen laat arrangeren.

Overwegingen tot slot

1. Misschien heb ik het helemaal mis, maar al studierend op deze tekst ben ik die steeds meer gaan zien als een verteld organigram, een organisatieschema van het vroegste stadium van de christelijke kerk. Geordend in eetgezelschappen die tegelijk ook schoolklassen zijn, geordend en gevoed door de apostelen die hun eigen bescheiden middelen in de handen van Jezus hebben gelegd. Het is de Heer zelf die zich met de menigte als menigte bezighoudt, zowel aan het begin als aan het eind van het verhaal. De groepen waarin de menigte wordt ingedeeld, worden verzorgd door de apostelen die langs alle groepen gaan om daar uit te reiken wat ze van Jezus hebben ontvangen – en misschien staat aan het einde voor ieder van hen een van de twaalf omer-korven klaar.
2. Het verhaal in Marcus 6 wordt door (onder anderen) Rudolph Pesch en Roger David Aus gelabeld als een 'wonderverhaal'. Om precies te zijn: beiden voorzien het uiteindelijk van het etiket 'overtreffingswonder' (Überbietungswunder), en Aus meent dat Marcus het moet hebben overgenomen uit een verzameling van wonderverhalen over Jezus. Dat zou best waar kunnen zijn. Maar in het evangelie van Marcus is het verhaal nauw verbonden, verweven zelfs, met het verhaal over de uitzending van de twaalf (twee aan twee, *duo duo*, in 6,7) en over hun terugkomst, als ze rapporteren wat ze hebben onderwezen en gedaan. Hun zending is daar duidelijk een verlengstuk van de missie van Jezus zelf. Als het spijzigingsverhaal zoals Marcus het neerzet, alleen een wonderverhaal was om Jezus af te schilderen als degene die Elisa nog overtreft, zou ik in de tekst wel enige reactie van de menigte hebben verwacht: een opmerking dat de mensen verbaasd waren of dat ze God loofden. In plaats daarvan wordt er vooral aandacht besteed aan de interactie tussen Jezus en zijn twaalf leerlingen, en als in die merkwaardige verzen 39 en 40 wordt gespecificeerd hoe

¹⁰ Statenvertaling: O gij bewoonster der hoven! de metgezellen merken op uw stem; doe ze Mij horen..

de menigte wordt ingedeeld, is er nog steeds geen aandacht voor wat de menigte bezielt: hun reacties of gevoelens of honger of wat dan ook.

3. De verschillende motieven in het verhaal vormen samen een overtuigend plaatje van wat het betekent om een gemeenschap te runnen: hoeden, onderwijzen en voeden, managen, de tuin bijhouden. De handeling van Jezus die wordt aangeduid met de viervoudige formule van brood nemen, zegenen, breken en geven, staat in het centrum van al die bezigheden en integreert ze als christelijke gemeenschapsvorming. Ik weet niet zeker of het wel zin heeft om de term 'eucharistie' of 'avondmaal' te gebruiken voor wat er in Marcus 6 gebeurt of ook voor de praktijk van het broodbreken aan huis bij de allereerste christenen. Ik weet ook niet zeker hoe nauw die praktijk (en ook het verhaal van Marcus 6) verbonden moet worden met de Pesachmaaltijd – maar wel weet ik dat de christelijke praktijk van het broodbreken zijn oorsprong heft in het Pesachmaal en dat die praktijk uiteindelijk is uitgemond in wat wij kennen als eucharistie/avondmaal. Het verhaal in Marcus 6 bevat een aantal elementen die zowel aan Pesach als aan de eucharistie doen denken, en misschien is het wel een soort verhalende weergave van het zoeken naar een christelijke rituele praktijk die nog maar juist aan het ontstaan was.
4. Mijn indruk is dat de Jezus van Marcus 6 evenzeer in de kleuren van Mozes de wetgevende herder is geschilderd als in de kleuren van Elisa de voedselverstrekkende profeet. Jezus is de naamgenoot van de opvolger van Mozes, wiens naam Mozes van God te horen krijgt in de eerstvolgende zin, direct nadat hij zijn vrees heeft geuit 'dat de gemeente van de Heer zou worden als schapen zonder herder' (Numeri 27,17-18). De menigte in de woestijn omtuineren tot een wel-geordende gemeenschap van eetgroepen is ook meer iets voor een Mozes dan voor een Elisa. En opvolging (of delegatie van taken) is zelf ook onderdeel van het verhaal.
5. Sterker nog dan toen ik aan deze onderneming begon, tast ik in het duister als het gaat om een verklaring van de betekenis van de getallen 100 en 50 in Marcus 6,40. Ik zou het een mooi idee vinden als deze getallen een weerspiegeling waren van de werkelijke groeps grootte in de eerste christelijke broodbreek-gemeenschappen, de huisgroepen waarbij de apostelen langskwamen om brood te breken en het evangelie van Jezus te verkondigen. Bij joodse ceremoniële maaltijden en bij het Pesachmaal deed de groeps grootte ertoe op grond van Exodus 12,4, en de aantallen die in de Misjna genoemd worden variëren van vijf mannen tot honderd mensen¹¹. Flavius Josephus noemt een minimum van tien personen voor Pesach-gezelschappen, en zegt dat ze vaak een man of twintig tellen¹².
Later zijn er altijd weer stromingen in de christelijke kerk geweest die een tegenbeweging vormden tegen de algemene voorkeur voor grote gemeenten als bewijs van een bloeiende kerk. In mijn eigen gemeente praten we er van tijd tot tijd over in hoeverre het wenselijk zou zijn om het gebouw uit te breiden, omdat het vaak goed gevuld is op zondag, en misschien kan de kudde nog wel groeien – waarbij geldgebrek het voorlopig heel eenvoudig maakt om een keus te maken. Maar het blijkt niet zo eenvoudig te zijn om over de wenselijkheid van kleinere gemeenschappen te spreken zolang er perspectief is op groei.
Natuurlijk kan het spijzigingsverhaal van Marcus 6 dat vraagstuk niet voor mij oplossen.

¹¹ Vergelijk Aus, 94vv.

¹² In Bell. 6.422-4